

Viltė MIGONYTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, Lietuva

PRAMOGAVIMO BEI SVEIKATINIMO ASPEKTAI LIETUVOS MODERNIOJO KURORTO GENEZĖJE: PALANGOS IR BIRŠTONO ATVEJAI

Santrauka. Tarpukario laikotarpis Lietuvos kurortų istorijoje yra vienas iš svarbiausių jų raidos etapų. Šiuo laikotarpiu kurortuose vykstantys pokyčiai siejami su moderniosios laisvalaikio tradicijos susiformavimu. Poilsio kultūrą ir kurortinę aplinką tuo metu charakterizavo pamatinės modernizmo sąvokos, tokios kaip *šviesa* ir *higiena*. Straipsnyje analizuojami didžiausi Lietuvos tarpukario kurortai – Palanga ir Birštonas – iki institucionalizuojant laisvalaikį kaip reiškinį (1918–1932) ir *de jure* etapu (1932–1940). Daroma išvada, jog *de facto* laikotarpiu kurortai buvo vystomi visų pirma atsižvelgiant į socialinius visuomenės poreikius bei jų istorinį pobūdį. Palangoje buvo gryninama pramogų, o Birštone – sveikatinimo veikla. Po 1932 m., priėmus Kurortų įstatymą, kurortų tipai supanašėjo, o jų aplinkoje ryškėjo modernistiniai miestų bruožai.

Reikšminiai žodžiai: kurortai, tarpukaris, modernybė, Palanga, Birštonas, sveikatinimas, pramogavimas

ĮVADAS

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, vykstant industrializacijos procesams, Europoje formavosi sveikos aplinkos užmiesčio kultas kaip priešprieša purvinam miestui. Buvo akcentuojama žmogaus nepaliestos gamtos nauda rekreacijai¹. Dėl šios priežasties natūralus kraštovaizdis tapo aktualiu didžiųjų pasaulio miestų plėtrai. 1902 m. modernistinių idėjų vizionierius Ebenezeras Howardas suformulavo kertinę „miesto-sodo“ (angl. *Garden Cities of To-Morrow*) koncepciją, kurioje išskyrė miestų fizines charakteristikas, nukreiptas į darnų vystymąsi, gyvenamųjų zonų ir žaliųjų plotų derinimą bei zonavimą². Funkciniu miesto zonavimo principu bandyta sistemuoti miesto gyvenimą, sukurti sveikesnę aplinką. „Miestų-plaučių“ (teritorijų, apsuptų gamtiniu karkasu, angl. *Green belt*) erdvinėje struktūroje atsirado standartizuota rekreacinių funkcijų raiška. Požiūrio kaitą į miesto ir gamtos santykį atspindėjo siekis sujungti urbanistinio ir užmiesčio gyvenimo ypatybes. Howardo modelis tapo vėlesnių urbanistinių idėjų prototipu ir paskatino pritaikyti parko savybes laisvalaikio organizavimui miestų viduje (sukurti miestą, orientuotą į socialines reikmes, angl. *Social City*) bei steigti poilsio ir pramogų miestelius, vadintus „malonumų sodais“³.

XX a. pirmojoje pusėje modernių miestų planavimas Europoje pakoregavo poilsiautojų žemėlapi ir padidino sezoninių migracijų intensyvumą į sveikatingumo ir pramogų oazes. XIX–XX a. sandūroje spartūs urbanistinės aplinkos pokyčiai (pritaikytas laisvas planavimas, integruojamos žaliosios zonos ir kt.) formavosi paveikti naujos pasaulėžiūros, pagal kurią miestų statybos modernumas siejosi ne tik su estetiniais principais, bet visų pirma su *švara* ir *higiena*. Čekų architektūros teoretiko Karelo Teigėo teigimu, „daugiabučiai, išskylantys miesto centre, turi tik ekonominę naudą, o vilos statomos dėl išskirtinio patogumo, higienos ir reprezentatyvumo. Visi šie bruožai yra bene svarbiausi faktoriai, užtikrinantys gyvenimo kokybę“⁴. „Miesto-sodo“ apgyvendinimo modelis pradėtas taikyti ir užmiesčio teritorijoms, balneologinėms ir pajūrio vietovėms, į kurias vasarotojai iš perpildytų miestų vykdavo ilsėtis nuosavose ar nuomotose vilose⁵.

XX a. pradžioje įsitvirtinusi laisvalaikio samprata paskatino sparčią urbanistinę poilsio kultūros plėtrą tarpukario Lietuvoje. Nors minimas istorijos tarpsnis yra populiarus mokslo darbuose, atskirų kurortų funkcinių tipų pjūvis architektūrologų iki šiol netyrinėtas. Straipsnyje analizuojami didžiausi tarpukario Lietuvos kurortai – Birštonas ir Palanga.

Į šių miestų architektūrą žvelgiama per jų santykį su gyvenimo būdu ir besiilsinčio žmogaus veikla, todėl tekste tyrinėjamos kurortų atkūrimo priežastys 1918–1932 m. bei įvardijamos jų formavimosi aplinkybės ir kryptys antruoju tarpukario laikotarpiu (1932–1940). Pagrindine tyrimo medžiaga tapo pirminiai šaltiniai – Lietuvos centrinio valstybės ir Kauno apskrities archyvų informacija (kurortų atstatymo bylos, planai) bei to meto oficiozai („Lietuvos aidas“, „Lietuvos žinios“), leisti didžiausiu tiražu ir labiausiai atspindėję to laikotarpio įvykius. Straipsnyje svarstoma tezė, jog atkūrus Nepriklausomybę svarbiausiuose šalies kurortuose pirmuoju tarpukario laikotarpiu pradėta aiškiau klasifikuoti dar carinėje Rusijoje susiformavusius poilsio veiklų tipus. Šiam procesui įtakos turėjo ne tik gamtinės vietovių ypatybės. Kurortų atkūrimo svarstymus nacionaliniu lygiu *de facto* visų pirma paskatino socialiniai veiksniai, daugiausia nulemti Pirmojo pasaulinio karo padarinių ir autentiškos istorinės aplinkos.

Po 1932 m., kai kurortai įgijo *de jure* statusą (Palanga ir Birštonas tapo „pirmos grupės“ kurortais⁶), prasidejo miestovaizdžių modernizacijos procesai. Ryškėjo užuominos į modernistinį „miesto-sodo“ modelį ne tik fizinėje vietovių struktūroje (intensyvėjo statybos ir naujų rekreacinių teritorijų planavimas, formavosi aiškesnis funkcinis zonavimas), bet ir reiškėsi kaip socialinis fenomenas (įvairėjo poilsio veiklų šakos). Didėjantis poilsio kultūros vartojimas paskatino kurortų tipologinį supanašėjimą.

KURORTŲ ATGAIVINIMAS *DE FACTO* (1918–1932)

Tarpukariu kurortai savo statusą formaliai įgijo prabėgus daugiau kaip dešimčiai atkurtos Nepriklausomybės metų. Tačiau miesteliai, kurie iki Pirmojo pasaulinio karo buvo aiškiai suvokti kaip kurortinės vietovės, šią funkciją tęsė ir XX a. antrajame–trečiajame dešimtmetyje. Tarpukario pradžioje kurortų atstatymo būtinybė visos šalies mastu tapo reikšmingu uždaviniu. Jų atkūrimo svarbą išprovokavo to meto Lietuvoje susiklosčiusios socialinės aplinkybės. Viena iš jų, kuriai daugiausia įtakos turėjo karo padariniai, – šalyje aktyviai pradėta vystyti sveikatinimo prevencija. Reikšmingiausi buvo Birštono ir

Palangos kurortai, turėję skirtingą istorinį kontekstą ir gamtines ypatybes. Pirmuoju tarpukario laikotarpiu tapo itin svarbi poilsio vietovių specializacija: „jeigu, sutvarkę Birštoną, turėsime tikrą ir labai ligoniams naudingą kurortą, tai Palangą turime priskaičiuoti jau prie kitos gydymo įstaigų rūšies. Palangą pavadinsime veikiau vasarine klimatine stotimi, t. y. ta vieta, kur bent vasarą galima pasinaudoti ko tyriausiu oru, na ir jūros maudyklomis“⁷.

Miestuose, didėjant naujakurių skaičiui, paraleliai iškilo ir labiausiai to meto Lietuvos gyventojus aliančių susirgimų (tuberkuliozės, venerinių ligų) ūmėjimo grėsmė. Daug dėmesio skirta miestų sanitarijos klausimams spręsti. Viešajame diskurse vis dažniau iškildavo vietinės radikalesnės „miesto-sodo“ versijos, pavyzdžiui, 1930 m. laikraštyje „Savivaldybė“ išspausdintas Leberechto Migge „Žalasis manifestas“, atitikęs „rekreacijos bei pasipriešinimo dvasią didmiesčių gyvenimui“, anot autoriaus: „miestai privalo nuosavus žemės plotus apimti. <...> Bendrieji sodnai privalo būti ne tingiai ir puošniai romantiški, bet gausiai ir aktyviai žali: sporto parkai, žaidimo aikštelės ir maudyklės“⁸. Todėl naujų gydymo įstaigų statybos klausimai Sveikatos departamento protokoluose tapo vieni svarbiausių per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį.

Būtiniais sveikatos klausimams spręsti tinkamiausios buvo balneologinės vietovės. Valdžios veiksmai visų pirma kryo į didžiausią nepriklausomos Lietuvos kurortą – **Birštoną**⁹, anot Juozo Tumo-Vaižganto, dar prieškarėje mineralinio vandens gydymosiomis savybėmis garsėjusį visoje Rusijoje: „lankė jį svečiai iš pat Petrapilio. Jo vandenų kilmę žinojo gydytojai ir dėjo juos antron vieton po Kaukazo purvų, net aukščiau už Odesos limaną, o jau lygiai su pačiu Vysbadenu. Savo gydomąja jėga Birštonas yra toli peršokęs savo kaimyną Druskininkų kurortą“¹⁰.

Sveikatinimo veiklos iki Pirmojo pasaulinio karo Birštone suvoktos kaip pelninga prekybos šaka. Balneologinis kurortas tuo metu buvo labiau orientuotas į laisvalaikį nei į gydymą¹¹, nes „vienintelė gydomoji priemonė tebuvo mineralinės vonios“¹². Tokia situacija lėmė, jog „plačioji Rusijos visuomenė, norėdama pasigydyti ar pailsėti, dešimtis tūkstančių

važiudavo ligšiol į įvairius užsienio, ypač gi Vokietijos ir Austro-Vengrijos kurortus. Tuo tarpu gi kad ir Lietuvos kurortai nekaip tesiverčia, viena dar jų laimė, kad mūsų miestų žydai juos palaiko¹³. Be maudyklių, Birštone dar veikė pramogų salė su orkestro koncertais (į ją neretai koncertuoti atvykdavo ir žymūs lietuvių dainininkai, pvz., Kipras Petrauskas¹⁴), du bufetai¹⁵. Kurorte vasarodavo ne viena žymi asmenybė, pvz., Peterburgo Dailės akademijos menininkas, mozaikininkas Nikodemas Silvanavičius¹⁶, kunigaikštienė Stefanija Radvilienė, bajoras Leopoldas Leščinskis, istorikas Vladislovas Sirokomlė.

Lemiamas žingsnis, daręs įtaką ne tik Birštono, bet ir kitų Lietuvos kurortų formavimuisi, žengtas 1924 m., Birštoną pradėjus valdyti Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijai. Organizacija rūpinosi, jog Vyriausybė svarstytų įstatymo projektą: „apie kurorto pripažinimą visuomeninės reikšmės poilsiaiviete. Birštono gydymo įstaiga gaus apsauginį statusą ir bus atleista nuo valstybės bei savivaldybės mokesčių už gydymo priemones, viešbučius ir restoraną be svaigiųjų gėrimų“¹⁷. Raudonasis Kryžius paskatino Medicinos tarybą 1930 m.¹⁸ parengti pirmąjį Lietuvos kurortų įstatymo projekto siūlymą, kurio pagrindu 1932 m. Vyriausybė patvirtino Kurortų įstatymą.

Iki 1940 m. kurorto atstatymo darbus koordinavęs Raudonasis Kryžius Birštoną, visų pirma, vystė kaip sveikatingumo kurortą, skirtą ypač po karo nukentėjusių bei sunkiomis ligomis sergančiųjų gydymui ir profilaktikai. Šiam tikslui buvo steigiamos naujos gydyklos, sanatorijos, išnaudojami gamtiniai išteklių, pritaikomi jiems įrengimai (biuvetės, šaltinių būdelės ir kt.; 1 pav). Pramoginis kurorto turinys, priešingai nei cariniu laikotarpiu, buvo atraeilis¹⁹: „vienintelės Birštono pramogos – dūdų orkestro gastrolės... ir du kartu savaitėje čia rengiami vakarėliai (*resurs*), <...> šokama čia iki ryto, muzika visai nebloga. Kitų pramogų, kaip teatro bei koncertų ir knygyno, reikalas Birštone dar neįjaučiamas“²⁰.

Viziją, jog Birštonas turi tapti garsus išskirtinai sveikatinimo paslaugomis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, aiškiai palaikė ir kurorto administratorius Jurgis Venckūnas. 1928 m. kurorte jau lankėsi svečiai ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Vokietijos ir Amerikos: „vasaros metu svetimtaučiai ne maža įspūdžių atsivežą iš kurortų ir sulig tais įspūdžiais sprendžia apie tautos kultūros būklę“²¹. Daktaro teigimu, Birštonas – vienintelis Lietuvoje atkurtas mineralinių vandenų kurortas, turintis didelę visuomeninę reikšmę, todėl svarbu, kad išlaikytų „pavyzdingas pozicijas“, „nes į kurortą daugiausiai atvyksta išsilgę belaukdami sveikatos ligoniai“²².

1 pav. Birštono mineraliniai šaltiniai tarpukariu. Atvirutė iš Vytauto Sinkevičiaus asmeninio rinkinio

Palangoje, kitaip nei Birštone, nebuvo tuo metu taip reikalingos gydymosi infrastruktūros. Čia nuo XIX a. antrosios pusės kultūrinėmis pramoginėmis veiklomis mėgavosi aristokratiškos šeimos, atvykdavusios ne tik iš prūsų žemių, bet ir iš Lenkijos bei Padolės²³. Kitaip tariant, tuo, kuo buvo Lenkijoje Zakopanė, Lietuvoje turėjo tapti Palanga – „Baltiškąja Zakopane“²⁴.

Po Pirmojo pasaulinio karo didelę žalą patyrusiam pajūrio kurorte reikėjo skubių atstatymo darbų. Grafai Tiškevičiai nebeįstengė finansuoti visų jiems priklausiusių vilų remonto, todėl trečiajame dešimtmetyje daugelį jų pardavė turtingesniems Lietuvos piliečiams. Iki ketvirtojo dešimtmečio miestelio tvarkymu rūpinosi Palangos kurorto komitetas²⁵, turėjęs vieną iš pagrindinių nelengvų iššūkių (pramoginis laisvalaikis ankstyvuojau tarpukario laikotarpiu karo nualintoje šalyje nebuvo prioritetas) – parengti kurorto vystymosi gaires. Svarbus šiuo klausimu steigiamasis susirinkimas 1921 m.²⁶ vyko Karo ligoninėje, jame pažymėta, jog kurorte ženkliai sumažėjo turtingesnių poilsiautojų. Pasak prof. Parčanskio, tokį kurorto lankomumą lėmė dažnesni vidurių šiltinės susirgimų atvejai bei Palangą „sunaikinusi vokiečių ir latvių okupacija“²⁷. Šis faktas byloja, jog kurorte nebuvo vystoma sveikatingumo infrastruktūra, o pramogų ir laisvalaikio erdvės, tapusios ligų užkrato židiniu, buvo apleistos.

Svarstyta, jog tolimesnis kurorto vystymasis turi kelias galimas kryptis. Viena iš jų – nacionalizavimas, poilsio infrastruktūros steigimas kariškiams, valdininkams ir t. t., „bet tai nėra geras pasiūlymas, tą rodo Rusijos pavyzdys“²⁸. Taip pat aptarta galimybė Palangą perduoti privačioms iniciatyvoms, tokiu atveju turtingesni važiutuoj į gretimąjį „Švarcortą“²⁹, neturtingi – į gretimus kaimelius, arba siūlyta „sutverti europinio maštabo kurortą“³⁰. Dėl vietovės gamtinių ir geografinių privalumų („atvira jūra, puikus pliažas, begalo puikus parkas“³¹), nutarta, remiantis užsienio patirtimi (Sočio ar Ševeningeno³²), sekti paskutiniuosiu pasiūlymu. XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje persvarstyta kurortiško vizija aiškiai tęsė istoriškai susiklosčiusį aristokratišką Palangos pobūdį – kurti miestelį kaip europietišką vasarvietę su moderniai išvystyta laisvalaikio struktūra, įvairialype pramoginio turinio pasiūla, orientuota į labiau pasiturinį poilsiautoją.

Palangos atkūrimo diskurse nebuvo aplenktas ir sveikatinimo klausimas, tačiau šis aspektas artimesnis labiau profilaktinės („saulės vonių“) medicinos kryptčiai nei orientuotas į sunkių susirgimų gydymą: „šis kurortas tinka skrupulu sergantiems vaikams. Sergą limpamomis ligomis ir tuberkuloze neįsileidžiami“³³. Poilsio veiklų įvairovė Palangoje papildyta integruojant profilaktinę mediciną. Šiam tikslui suformuotas poreikis atstatyti vienintelį

2 pav. Šiltųjų vonių pastatas Palangoje tarpukariu. Atvirutė iš Petro Kaminsko asmeninio rinkinio

kurorte ir šaltuoju sezono metu veikiančią senąją vonių pastatą (2 pav.), o taip pat ieškoti alternatyvių sveikatinimo šaltinių. Kitaip tariant, pramoginiams reiškiniams siekta priskirti gydomąsias galias, pažymint tai kaip dar vieną prevencinės medicinos kryptį: „amžių ir viso pasaulio prityrimas parodė, kad klimatinis ir vandens gydymas duoda geresnių pasekmių jei tas gydymas atliekamas apstovose teigiamai veikiančiose į žmogaus psichiką. Kitų priemonių tarpe yra muzika kuria plačiai naudojamos, kaip pagelbine priemone netik klimatinio, bet ir prie kitų gydymo būdų“, todėl 1924 m. Palangoje buvo rekomenduojama organizuoti Karo orkestro koncertus kurhauze, nes tai „prisidėtų prie sudarymo kalbamųjų naudingų apstovų ir visokių bendruomenės pramogų“³⁴.

Taigi iki XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžios keitėsi pagrindinių šalies kurortų vaidmuo. Šiuo laikotarpiu pradėta labai aiškiai formuoti „vedamąją“ rekreacinės veiklos kryptį, stiprinti Birštone gydomąsias ir Palangoje pramogines funkcijas. *De facto* etape suformuluotos didžiųjų kurortų plėtros vizijos tapo pagrindu ne tik jų vėlesniam rekreacinės aplinkos vystymuisi, bet ir modernaus gyvenimo būdo pradžia Lietuvoje.

ETAPAS *DE JURE* (1932–1940)

Kur kas aktyvesnis kurortų vystymo etapas prasižėdė 1932 m. paskelbus Lietuvos kurortų įstatymą³⁵. Naujajame dokumente iš esmės formuluojamos dvi galimos kurortų vystymosi kryptys – sveikatingumo ir laisvalaikio pramogų, kurios, beje, buvo aiškiai išskirtos dar pirmuoju tarpukario laikotarpiu (*de facto* lygmenyje) atkuriamų pagrindinių Lietuvos kurortų vizijose. 1930 m. oficialiai kurortinėmis vietovėmis ketinta skelbti tik gydomąsias vietas: „visuomeninės reikšmės vietų vardas bus pripažįstamas, atsižvelgiant į vietos ypatumus ir esamus įrengimus ligoniams gydyti“³⁶. Dvilypio kurortiškumo interpretacija 1932 m. įstatyme liudija, jog šiuo laikotarpiu transformuojasi ir kurortų, kaip reiškinio, samprata. Miestovaizdis virsta daugiafunkciniu rekreacinių procesų erdve, aktyviai propaguojama viešajame diskurse: „mūsų laikais proto darbininkai be nuolatinio didesnio periodinio atilsio nebegali

apsieiti. Kasdieninis proto darbas iščiulpia protines ir fizines jėgas. <...> Dėl to vasarojimo ir atilsio reikalas yra būtinas, kad mūsų jėgos būtų išlaikytos kūrybiniam darbui reikalingoje lygsvaroje. Kita sąlyga yra pasirinkti sau atitinkanti poilsio vieta sulig savo individualiais reikalavimais – į sodžių, į pušynais gausingas vasarvietes ar jūros ir ežerų maudykles“³⁷.

Besiplečianti mišri urbanistinė poilsiaavimo erdvė po 1932 m. pradėdama sieti „su žmogaus būtinybių (gyvybinių, prekybinių ir kt.) tenkinimu“³⁸. Kitaip tariant, kurortų vystymas suvokiamas kaip procesas, kurio metu asmens poreikiai (šiuo atveju – laisvalaikio ir sveikatinimosi) turi įtakos architektūrinėms urbanistinėms formoms ir lemia tolesnę jų raidą. Nors tarpukariu daugelyje Europos šalių miestovaizdis buvo kuriamas pasitelkiant radikalesnius CIAM (angl. *International Congress of Modern Architecture*) idėjomis paremtus modernizmo architektūros ir planavimo sprendimus, to meto Lietuvos kurortuose panašaus pobūdžio restruktūrizacija vykdoma nebuvo. Jų planavimas apsiribojo teritorijų plėtra, orientuota į kiek aiškesnę funkcinių suskirstymą.

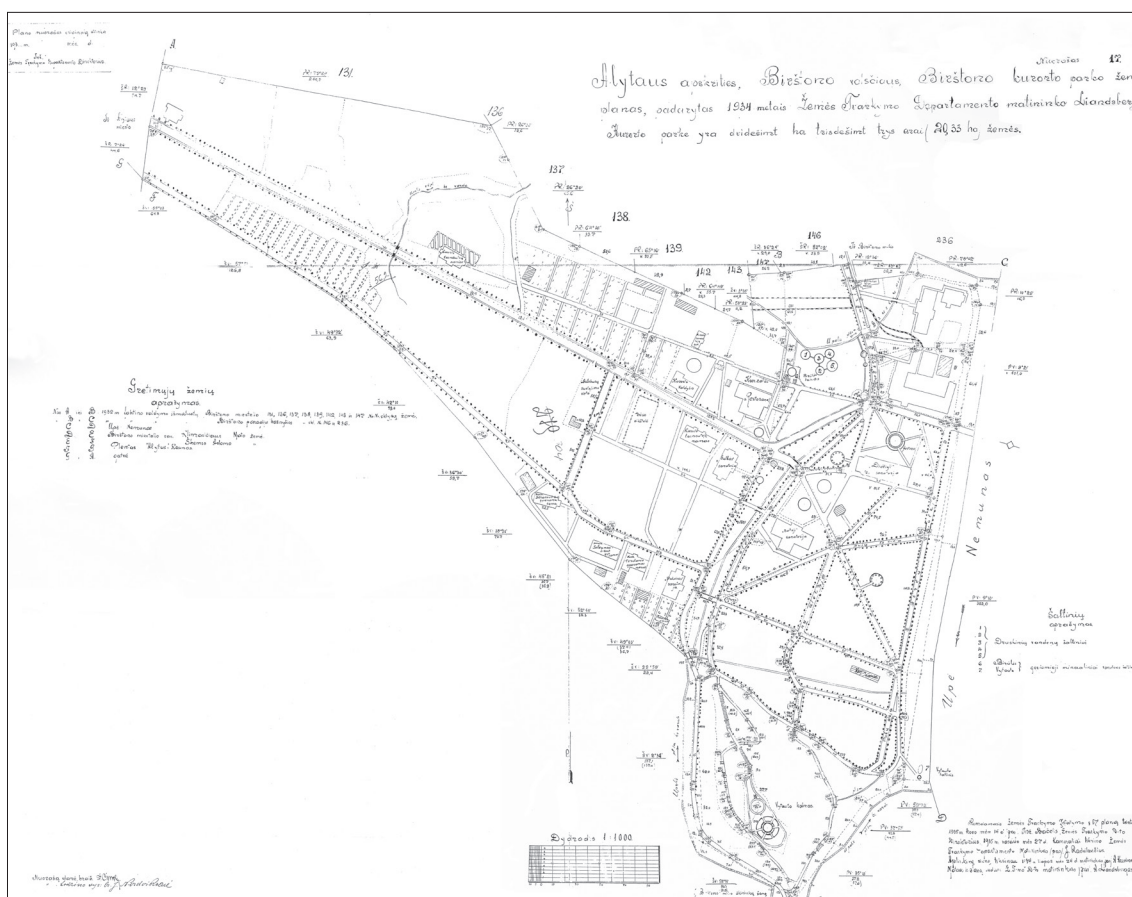
Vienas iš svarbesnių veiksnių, Lietuvoje nulėmusių tiek naujų sveikatingumo kurortų steigimą, tiek spartesnę Lietuvos vasarviečių atkūrimą bei jų įvaizdžio transformacijas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje – Kurortų įstatyme numatytos galimos rinkliavos sąlygos: „ligi 15 litų iš kiekvieno į kurortą atvykusio asmens ir ligi 40 litų iš kiekvienos šeimos“³⁹. Todėl dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėję vystytis ir *de facto* etape savo funkcijas tęsę kurortai galėjo kur kas efektyviau atnaujinti ne tik esamą, bet ir kurti naują infrastruktūrą, pajavairinti veiklų profilį, atitinkantį platesnio atvykstančiųjų rato poreikius: „Birštone, Palangoje svetimšalis dar gali gyventi, bet kitur Lietuvoje jam stačiai nėra kur prisiglausti. <...> Ar svetimšalis, važiuodamas į Lietuvą vasaroti, vešis iš Berlyno, Prahos ar Stockholmo ir stalus, kėdes, lovas? <...> Dar blogesnis reikalas su valgymu. <...> Jis [užsienietis] nori, kad jam žąsinas būtų pakeptas, negaudys vidury lauko. O šitokių dalykų mūsų gražiose kurotinėse vietose, išskyrus 2–3 niekas nedaro“⁴⁰.

3 pav. Birštono vaizdas tarpukariu. Dešinėje Nemuno pusėje – Alkniakiemio teritorija. Atvirutė iš Vytauto Sinkevičiaus asmeninio rinkinio

Birštono kurortą valdantis Raudonasis Kryžius tapo vienas pirmųjų, pasinaudojusių gautomis teisėmis. Visos iš kurorto eksploatacijos gautos lėšos buvo investuojamos į modernizavimą ir plėtrą⁴¹. Svarbi

šiuo atveju buvo 1929 m. Jurgio Venckūno pastaba, išsakyta lyginant Birštoną su Vokietijos kurortais. Birštoną jis siūlė perplanuoti taip, jog sveikatingumo veiklos ir apgyvendinimas sudarytų vientisą, uždarą

4 pav. Birštono kurorto parko žemės planas, inž. Mačiulskis, 1934 m. LCVA, f. 1567, ap. 3, b. 1242

gydyklų miestelį: „Birštonas visomis pajėgomis turi siekti tai, kad turėtų pirtį ir viešbutį vienoje vietoje. Toks Birštono atstatymas duotų galimumo kurortui veikti net ištikus metus. <...> Naujasis pirties namas užkerta kelią Birštonui vystytis sanatorijos pavidalo pagrindais“⁴². Modernistiniais principais paremta planavimo vizija buvo artima ir sostinės siekiamybei miesto zonas suskirstyti funkciniais pagrindais. Birštono atveju tokias urbanistines reformas reikėtų vertinti kaip vietinę modernybės interpretaciją, lėmusią savitą šios vietovės charakterio išraišką.

Iš archyvinių šaltinių matyti, jog į tam tikras Vencūno pastabas buvo atsižvelgta. 1932 m. Miškų departamentas inicijavo Birštono miestelio dalies plano sudarymą, jame numatyta plėsti kurortą kairiojoje Nemuno pusėje, priešais mineralinių gydyklų kompleksą – statyti vasarnamius miško parke⁴³ (3 pav.). Naujų statybų paklausą šioje kurorto dalyje liudija jau 1934 m. „Lietuvos aide“ pasirodžiusi žinutė, jog Žemės ūkio ministerijos Miškų departamentas nuomoja likusius 25 sklypus Alksniakiemio pušyne vasarnamiams statyti⁴⁴. Lyginant su 1921 m. Birštono planu⁴⁵, 1934 m. senoji kurorto dalis jau buvo ženkliai praplėsta pietvakarių kryptimi⁴⁶ (4 pav.). Sklypai suformuoti ir atokiau nuo pagrindinės kurorto arterijos – „sveikatingumo miestelio“ (šiaurės vakarų kryptimi)⁴⁷.

Vadovaujant Birštono vyriausiajam architektui Vytautui Landsbergiui bei pasitelkus architektus

Antaną Jokimą, Arną Funką, Nikolajų Mačiulskį bei Joną Kova-Kovalskį, 1937 m. nutarta perplanuoti Alksniakiemio teritoriją dėl per didelės žalos medžiams: vasarnamių rajoną perkelti giliau į mišką, kur numatytas gerokai didesnis kurorto praplėtimas (suplanuoti 96 sklypai). Senojoje vasarvietės dalyje liko šeši namai, iš kurių trys vasarnamiai, kita žemė skirta parkui: „kadangi visi miestai kovoja už didesnių parkų užsodinimą, Birštonas, be abejo, bus gerai padaręs, apšodindamas šį mišką kurorto poilsio ir sveikatos reikalams“⁴⁸. Plėtros darbai Alksniakiemyje nevyko taip sparčiai, nes tik 1939 m. Miškų departamentas šią teritoriją perdavė Birštono kurortui.

Siekiant pritraukti daugiau vasarotojų, palaipsniui pradėta keisti Birštono istorinės dalies įvaizdį. Miestelį ketinta projektuoti kaip Pietų Lietuvos sveikatingumo turizmo centrą, didelį dėmesį skiriant ne tik gydyklų įrengimui, bet visų pirma parko ir likusios teritorijos sutvarkymui⁴⁹ (5 pav.). Kurorto miestovaizdis buvo sodrinamas laisvalaikio funkcijomis: atremontuotas ir praplėstas kurhauzas, kėglių namas, pastatyta poilsio aikštelė su lauko kavine, planuojamos pramogos (orkestro koncertai restorane ir viešose miesto erdvėse⁵⁰, ekskursijos Nemuno kilpose motorinėmis valtimis⁵¹, veikė maudyklės pliažė⁵², kad „vienai čia atvyktų pasilsėti, grynų oru pakvėpuoti, gražiais čionykščio Nemuno krantais pasigėrėti, kiti vietos purvų ir kitų rūšių

5 pav. Birštonas. Kurorto fontanas parke tarpukariu. Atvirutė iš Vytauto Sinkevičiaus asmeninio rinkinio

voniomis pasinaudoti⁵³. 1939 m. kurorte poilsiauvai daugiau kaip trisdešimt tūkstančių žmonių, tarp kurių vasaroti atvyko svečiai net iš Meksikos, Pietų Afrikos ir Palestinos⁵⁴. Praplėtus ir modernizavus ne tik gydyklą, bet ir apgyvendinimo vietas (sanatorijas, viešbučius), kurortas galėjo priimti svečius ištisus metus⁵⁵.

Jei Birštone gydomasis veiklas tam tikra prasme papildė laisvalaikio turizmo funkcijos, tai pirmajame tarpukario laikotarpyje išskirtinai pramogines funkcijas vyščiūsiuje **Palangoje** po 1932 m. į kurorto urbanistinę audinį siekta integruoti daugiau reabilitacijai bei aktyviam laisvalaikiui skirtų kompleksų. Svarbu tai, jog tokiu būdu buvo sekama *de facto* etape suformuotos vizijos link. Pvz., 1932 m. Palangoje numatyta įrengti teniso aikštelę, nes sezono metu vykdavo varžybos⁵⁶: „cementinė kainuoja pigiau, bet reikalinga turėti kokia nors moderninę aikštelę, o tai bus žvirinė“⁵⁷. 1933 m. burmistras daktaras Jonas Šliūpas teigė: „nors sunkūs finansiniai laikai ir neleidžia neturtingai Palangai daryti iš karto kokių didelių užsimojimų vasarotojų patogumams, bet vis dėlto planingas kurorto tvarkymas galės Palangai ir šiemet keletą žingsnių pažangos suteikti. <...> Statomi nauji graf. Tiškevičienės maudyklių namai, nemažai vilų, remontuojamas Birutės kalnas <...>“⁵⁸. Vertėtų pridurti, jog XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje finansinius sunkumus Palangoje šiek tiek padėjo spręsti kurorto

mokestis. Panašiai kaip ir Birštone, čia Kurortų įstatyme numatytos rinkliavos sąlygos buvo pritaikytos kiek anksčiau – 1931 metais⁵⁹.

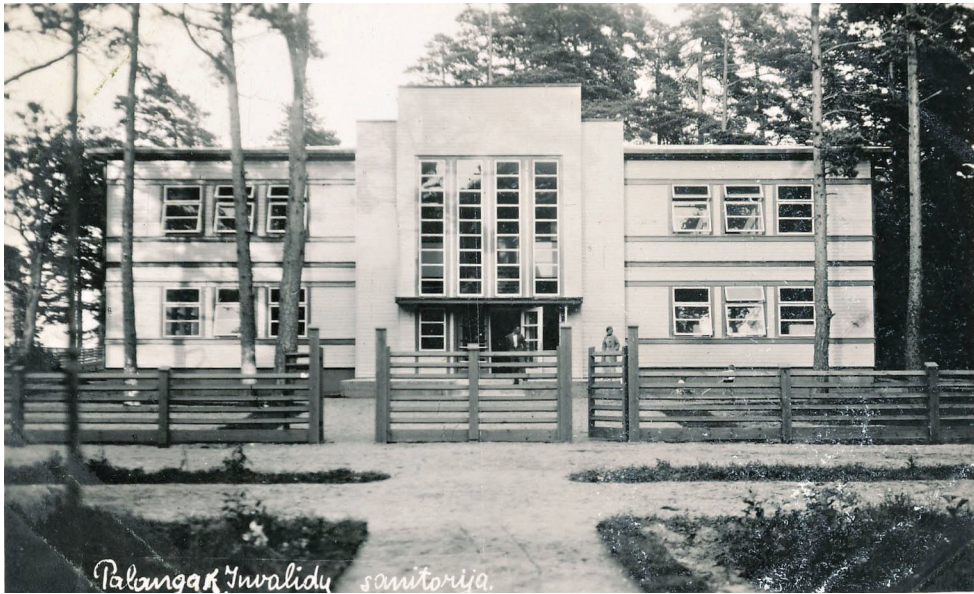
Nepaisant to, pirmieji kurorto modernizavimo darbai *de jure* etapo pradžioje nevyko sklandžiai⁶⁰. Keletą metų po Kurortų įstatymo priėmimo Palangos miestovaizdžio kaitos finansinės galimybės ir organizaciniai procesai mažai kuo skyrėsi nuo Birštono: 1932 m. 11 ha parko sklypas vis dar buvo „be nuolatinės priežiūros“⁶¹. Sklypų skirstymo planai sudaromi be išankstinio projekto, nesvarstant naujojo apstatymo pobūdžio⁶².

Įdomu, jog nepaisant sunkios finansinės situacijos, Palangoje vis tik siekta išsaugoti pramoginio pobūdžio veiklos tradicijas. Pavyzdžiui, 1932 m. kurorto sezono pajamos siekė 43 470 litų. Palangoje „gydoma ir muzikos garsais, kurie, susipynę žmogaus organizme su gydomaisiais vandenimis, teikia idealią išprakitavimo priemonę“⁶³, todėl didžiausios sezono išlaidos buvo skirtos orkestro išlaikymui (11 000 litų). Pvz., tilto remontas kainavo 4 900 litų, gatvių tvarkymas – 2 800 litų ir kt.⁶⁴

Didžiausi miestovaizdžio pokyčiai kurorte vyko nuo 1933–1934 iki 1938 m.: „statant naujus statinius“⁶⁵ buvo laikomasi statybos įstatymų, <...> įkurtas miesto parkas [inž. V. Rimgaila], kuriame pastatyta estrada, vaikų žaidimo aikštelė⁶⁶ ir kt. (6 pav.). 1937 m. suburta nauja kurorto administracija (jos

6 pav. Vaikų žaidimų aikštė Palangoje tarpukariu. Atvirutė iš Petro Kaminsko asmeninio rinkinio

7 pav. Lietuvos Karo invalidų sanatorija Palangoje. Archit. Edmundas Karanauskas, 1935 m. Atvirutė iš Petro Kaminsko asmeninio rinkinio

vadovu paskirtas Antanas Vizbaras), sutvarkytos Palangos gatvės, pastatytas stadionas, mieste padaugėjo ir poilsiautojus aptarnaujančių įmonių, parduotuvių (veikė dešimt restoranų, septynios kepyklos ir cukrainės, tiek pat valgyklų ir užkandinių, dvi fototeljė ir kt.)⁶⁷, suprojektuota autobusų stotis⁶⁸ ir oro uostas⁶⁹. Kurorte lankėsi svečiai iš užsienio, žymūs kauniečiai, kariškiai, sportininkai, politikai ir kiti visuomenės veikėjai⁷⁰.

Siekiant pajavairinti kurorto veiklas gydymosiomis reabilitacinėmis funkcijomis, suteiktos sąlygos senojoje Palangos dalyje vilas⁷¹ ir sanatorijas įkurti

įvairioms tarpukario organizacijoms (Mokytojų sąjungai, Policijos sporto klubui, Lietuvos karo invalidų sąjungai ir kt.; 7 pav.), steigti privačius gydymo kabinetus⁷². Šiltųjų maudyklių pastate buvo atliekamos pašildinto jūros vandens, mineralinės ir gydomųjų žolių vonios bei įvairios gydymo procedūros; sezono metu papildomos vonios veikė ir Palangos progimnazijos patalpose⁷³: „Palangoje gydymas tikrai modernišką. Pirma į gydyklas, o tik paskui į kopas ir jūrą! Vasarotojai sekmadienius atpažįsta iš antplūdžio. Tiktai ne jūros vandens antplūdžio, bet sekmadieniais atvykstančios publikos. Ir ne tiek

8 pav. Palanga, bendros maudyklės tarpukariu. Atvirutė iš Petro Kaminsko asmeninio rinkinio

9 pav. Palangos pajūryje tarpukariu. Atvirutė iš Vytauto Sinkevičiaus asmeninio rinkinio

pliaže ir kopose, kiek įvairiose Palangos gydyklose ir sanatorijose⁷⁴ (8, 9 pav.).

Lyginant 1914 m.⁷⁵ ir 1934 m.⁷⁶ (10 pav.) Palangos planus, matyti, jog kurortas teritoriškai nesiplėtė, o gatvių tinklas išliko beveik nepakitęs, pakoreguota tik šiaurinė parko teritorija. Iš esmės vyravo XIX a. kurortų raidai būdinga struktūra, siejama su pagrindiniu pasivaikščiojimo taku (promenada), nusidriekiančiu išilgai jūros kranto. Palei pagrindinę jūros link vedančią gatvę ir pasivaikščiojimo taką telkėsi prabangiausi pastatai. Gatvės išdėstytos toli viena nuo kitos, suformuotuose erdviuose sklypuose vilos buvo apsuptos medžių, todėl užtikrino gyventojams komfortą⁷⁷.

Nuo 1938 m., kai Palangos šiaurinėje dalyje įvyko gaisras ir buvo sudarytas gatvių sutvarkymo projektas⁷⁸, kurorte daugiausia vyko teritorijos „valymo“ ir „gražinimo“ darbai (sklypų „tankinimas“, viešųjų erdvių pritaikymas kurortiškam laisvalaikiui). Tarpukariu buvo pratęsta Tiškevičių ambicija apriboti kurorto teritoriją pagal iš anksto (1877 m.) parengtą planą⁷⁹: „kad vasarvietės nesikurtų ten, kur nepageidaujama, ne kurortinėje zonoje, reikės uždrausti už tos zonos ribų kitokią kaip žemės ūkio pobūdžio statybą. O dabar, kol dar pajūrio išplanavimas nepadarytas, kad būtų užtikrintas to išplanavimo įgyvendinimas, reikia uždrausti bet kokią statybą nesutvarkytoje pajūrio dalyje, nes vėliau tokia neplaninga statyba gali sukliudyti ar apsunkinti

darnų pajūrio sutvarkymą“⁸⁰. Perplanuojant gaisro paliestas kurorto teritorijas (inž. Vadimas Lvovas)⁸¹, nutarta palikti buvusį Palangos funkcinį suskirstymą⁸². Tik 1939 m. pabaigoje Palangoje numatyti aiškesni planai periferijų urbanizacijai: „apskritis viršininkas Vaišnys su komisijomis svarsto ir planuoja Palangos praplėtimą. Antroje pusėje Naglio kalno pradės statyti erdvų pastatą, vasarojančiųjų pramogoms“⁸³. Tačiau dėl 1940–1941 m. įvykių daugelis sumanymų⁸⁴ taip ir liko neįgyvendinta.

Apibendrinant galima teigti, kad *de jure* etapu Kurortų įstatymas atvėrė galimybes kurortams ženkliai papildyti savo biudžetą ir modernizuoti aplinką. Nors Palangoje (pramoginės ir Birštone) sveikatinimo funkcijos išliko formuojančios kurortų įvaizdį, vis tik pastebimos didelės pastangos sukurti platų veiklų diapazoną, orientuotą į patrauklų laisvalaikį. Remiantis funkcinio zonavimo principais (taikyta „miesto-sodo“ koncepcija), buvo gerinama individo susidūrimo su aplinka kokybė, kuriami atostogų išpūdziai.

IŠVADOS

De facto etapu kurortinė aplinka Lietuvoje tapo kur kas „grynesnė“. Šio laikotarpio socialiniai veiksniai bei administraciniai procesai didžiuosiuose šalies kurortuose lėmė gydomųjų ir pramoginių veiklų tipologinę diferenciaciją. Birštone buvo stiprinama sveikatingumo, o Palangoje vystoma pramogų funkcija. Kurortinių veiklų kryptims visų pirma

De jure laikotarpiu didžiųjų Lietuvos kurortų fizinėje aplinkoje buvo organizuojami modernaus miestovaizdžio kūrimo procesai. Ypač daug resursų skirta parko, kaip vieno svarbiausių modernaus miesto urbanistinių elementų, sutvarkymui ir kurortinės reikšmės suteikimui. Pastarieji tapo labiau orientuoti ne į teritorijų restruktūrizavimą, bet į jų aiškesnį funkcinį zonavimą ir rekreacinių veiklų sodrinimą.

Tarpukario antrajame etape pakilęs pragyvenimo lygis (valdininkijos sluoksniu gausa ir finansinės galimybės) turėjo įtakos platesniam susidomėjimui Lietuvos kurortais. Dėl to augo rekreacinių vietų lankomumas ne tik šiltuoju sezonu. Viešosiose kurortų erdvėse mezgėsi nauji socialiniai santykiai, formavosi aristokratiškoji bendruomenė, buvo skatinama nuolatinė gerų patyrimų būsena.

Nuorodos

- ¹ Lot. *recreatio* – atkūrimas; fizinių ir dvasinių jėgų ir sveikatos atgavimas.
- ² HOWARD, Ebenezer. *Garden Cities of To-Morrow*. Second edition. Editors F. J. Osborn, L. Mumford. London: Faber and Faber, 1946, p. 138–147.
- ³ GRIŠKAITĖ, Reda. *Mineralinis miestelis arba kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 31.
- ⁴ TEIGE, Karel. *The Minimum Dwelling*. Cambridge–London: The MIT Press, 2002, p. 164.
- ⁵ Ibid, p. 66.
- ⁶ Kurortams tvarkyti įstatymas. *Diena*. 1932, sausio 10 d., p. 1.
- ⁷ KAIRIŪKŠTIS, Povilas. Mūsų kurortų klausimu. *Lietuva*. 1923, gegužės 24 d., p. 1.
- ⁸ Reakcija prieš miestus. *Savivaldybė*. 1930, nr. 5, p. 5.
- ⁹ XX amžiaus pradžioje Sankt Peterburge besikurianti pajininkų bendrovė išreiškė ketinimus atnaujinti Birštono kurortą ir jo maudykles. *Viltis*. 1911, kovo 9 d., p. 3–4.
- ¹⁰ VAIŽGANTAS, Nemunas. Biršonas. *Atspindžiai*. 1923, nr. 2, p. 43.
- ¹¹ GABRYS, Juozas. *Trumpas Lietuvos aprašymas*. Vilnius: Vilniaus Žinių spaustuvė, 1905, p. 53.
- ¹² Augančiame Birštone. *Lietuvos aidas*. 1939, liepos 1 d., p. 14.
- ¹³ Mūsų kurortų ateitis. *Viltis*. 1914, rugsėjo 21 d., p. 1–2.
- ¹⁴ Teatras. *Viltis*. 1912, rugpjūčio 1 d., p. 4.
- ¹⁵ Бирштанские Минеральные Воды. *Ковенская губернская ведомости*. 1873, 5 Мая, p. 3.
- ¹⁶ LIETUVOS RESPUBLIKA. Kultūros paveldo inspekcija. *Pasitarimo dėl buv. Silvanavičiaus vasarnamio (Birštonas B. Sruogos gt. nr. 15), 1991 01 02 LR Kultūros paveldo inspekcijos nutarimu nr. 08-12 įtraukto į laikinąją kultūros paminklų apskaitą, tolesnio panaudojimo ir remonto darbų protokolas*. Vilnius, 1991.
- ¹⁷ SVEIKATOS APSAUGOS DEPARTAMENTAS. Birštono kurorto perdavimo Raudonajam Kryžiui sutartis, 1924. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 432, l. 117.
- ¹⁸ Projekto siūlyme dėstomi ir Raudonojo Kryžiaus Vyriausybei formuluoti teiginiai: „įstatymas apims priklausančias valstybei, savivaldybėms bei privatiems asmenims tinkamas gydytis mineralinių vandenų versmes, gydomuosius dumblius ir tinkamas gamtos turtais klimatiniam gydymui vietas. <...> Turinčių visuomeninės reikšmės gydymo vietų įmonės ir jas aptarnaujantį įrengimai, viešbučiai, salės, kioskai, restoranai be svaigalų, elektros stoties, vandentiekis, susisiekimo priemonės manoma atleisti nuo valstybinių ir savivaldybės mokesčių“. Žr. Tvarkys ir apsaugos kurortus. *Lietuvos aidas*. 1930, gegužės 21 d., p. 4.
- ¹⁹ Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą į Birštoną medikų atsiųstiems pacientams visų pirma turėjo būti atliekama rekomenduota gydymo programa, o tik po to „pataisyties ligoniams ir juos atlydėjusiems sveikiesiems taisomos pramogos“. Žr. *Birštonas ir jo gydomieji dalykai*. Vilnius: Vilniaus spaustuvė, 1910, p. 7.
- ²⁰ KOLUPAILA, S. Lietuvos mineraliniai vandenys. *Naujoji romuva*. 1931, gegužės 24 d., p. 498.
- ²¹ SVEIKATOS APSAUGOS DEPARTAMENTAS. Birštono kurorto atstatymo ir jo eksploatacijos reikalai, 1922–1924. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 432, l. 401–428.
- ²² Ibid, l. 401–428.
- ²³ Palanga. *Lietuva*. 1922, rugsėjo 8 d., p. 5.
- ²⁴ OMILANOWSKA, Małgorzata. Franço Schwechteno, Edouardo Andre ir Stanislawo Witkiewicziaus projektai Palangoje. In: *Metraštis* 9 (I). Vilnius: Lietuvos dailės istorijos muziejus, 2005, p. 86–114.
- ²⁵ Palangos kurortas. *Lietuva*. 1923, nr. 108, p. 1.
- ²⁶ KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA. Karo Sanitarijos skyrius. Byla nr. 20, 1922. In: *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 111, l. 1.
- ²⁷ Ibid, l. 1.
- ²⁸ Ibid, l. 3.
- ²⁹ Švarcortu (vok. *Schwarzort*) tarpukariu buvo vadinas Juodkrantės kaimas. Žr. Lietuvos Sachara – Kuršių Užmaris. *Lietuvos žinios*. 1924, birželio 3 d., p. 2.
- ³⁰ KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA. Karo Sanitarijos skyrius. Byla nr. 20, 1922. Op. cit., l. 1–2.
- ³¹ Ibid, l. 1.
- ³² RUPEIKA, M. Palangos kurortas. *Lietuvos aidas*. 1922, balandžio 4 d., p. 3.
- ³³ *Lietuvos pajūrys*. Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1931, p. 10.
- ³⁴ KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA. Karo Sanitarijos skyrius. Byla, nr. 18, 1924. In: *LCVA*, f. 4, ap. 1, b. 151, l. 136.
- ³⁵ Kurortų įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1932, gruodžio 22 d., p. 1.
- ³⁶ Tvarkys ir apsaugos kurortus. *Lietuvos aidas*. 1930, gegužės 21 d., p. 4.
- ³⁷ BAIDOTAS. Mūsų kurortai ir vasarvietės. Vasarojimo prasmė. *Lietuvos aidas*. 1933, balandžio 29 d., p. 3.
- ³⁸ BORISEVIČIŪTĖ, Morta ir Saulius GUDAS. *Semantinis miesto vystymosi modelis*. Vilnius: Savastis, 1992.

- ³⁹ Kurortų įstatymas, op. cit., p. 1.
- ⁴⁰ Turistai ir mūsų viešbučiai. *Lietuvos aidas*. 1932, gegužės 30 d., p. 4.
- ⁴¹ SVEIKATOS APSAUGOS DEPARTAMENTAS. Birštono kurorto perdavimo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijai sutartis, 1922–1924. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 432, l. 8.
- ⁴² SVEIKATOS APSAUGOS DEPARTAMENTAS. Birštono kurorto atstatymo ir jo eksploatacijos reikalu, 1922–1924. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 432, l. 401–428.
- ⁴³ Birštono vasarvietės schema, Alksniakiemio valstybiniame Miške. Inž. Taškūnas, 1932. In: *KAA*, f. 219, ap. 1, b. 850.
- ⁴⁴ Birštone išnuomojami 25 sklypai vasarnamiams statyti. *Lietuvos aidas*. 1934, kovo 10 d., p. 5.
- ⁴⁵ Birštono kurorto žemės braižinys, 1921. In: *LCVA*, f. 1248, ap. 2, b. 510.
- ⁴⁶ Birštono kurorto parko žemės planas. Inž. Mačiulskis, 1934. In: *LCVA*, f. 1567, ap. 3, b. 1242.
- ⁴⁷ *LCVA*, f. 1734, ap. 1, b. 254, l. 68.
- ⁴⁸ Kaip bus tvarkomas Birštono kurortas. Pasikalbėjimas su kurorto dir. dr. Matulioniu ir inž. arch. V. Landsbergiu. *XX amžius*. 1937, nr. 124, p. 9.
- ⁴⁹ Birštono kurortą apžiūrėjus. *XX amžius*. 1937, nr. 128, p. 8.
- ⁵⁰ „Tiesiogiai iš Kauno per garsiakalbį transliuojamas pasaulinės garsenybės: G. Kurč, Karuzas, Šaliapinas, Kreisleris, K. Petrauskas, Toskanini, operos ir simfonijos. <...> Nekuriems padarydavo didelį įspūdį prašvitruojanti dūdų orkestro komanda.“ Žr. *LCVA*, f. 1734, ap. 1, b. 251.
- ⁵¹ Birštono kurorte tikras perversmas. *Lietuvos aidas*. 1935, nr. 120, p. 13.
- ⁵² Lankykime savąjį Birštoną. *Lietuvos aidas*. 1935, nr. 149, p. 9.
- ⁵³ Moterų klinikos vasaros skyrius Birštone. *Lietuvos aidas*. 1932, nr. 116, p. 5.
- ⁵⁴ Šiomet Birštonas turėjo daugiau kaip 30,000 svečių. *Lietuvos aidas*. 1939, spalio 10 d., p. 8.
- ⁵⁵ Darbymečio dienos Birštone. *Lietuvos aidas*. 1939, nr. 190, p. 5.
- ⁵⁶ V. R. M. Sveikatos departamento kanceliarija. Byla nr. 12, 1932. Susirašinėjimas su Palangos kurortu. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 1279, l. 22.
- ⁵⁷ *Ibid*, l. 3.
- ⁵⁸ Palangos kurortas šiais metais. *Lietuvos aidas*. 1933, nr. 113, p. 8.
- ⁵⁹ Palangoje nustatyta: vienam asmeniui mėnesio įmoka – 15 litų, visam sezonui – 30, trijų ar daugiau asmenų turinčiai šeimai – 25 ir 50 litų, valstybės tarnautojams ir moksleiviams – 10 ir 20 litų, nuo mokesčių buvo atleidžiami kareiviai, invalidai, vaikai iki 10 metų, vietos gyventojai, ekskursijų dalyviai, atvykę ne ilgiau nei 3 dienoms. Žr. V. R. M. Sveikatos departamento kanceliarija. Byla nr. 12, 1931. Palangos kurortas. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 1187, l. 76.
- ⁶⁰ V. R. M. Sveikatos departamento kanceliarija. Byla nr. 12, 1931. Palangos kurortas. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 1187, l. 53.
- ⁶¹ V. R. M. Sveikatos departamento kanceliarija. Byla nr. 12, 1932. Susirašinėjimas su Palangos kurortu. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 1279, l. 4.
- ⁶² GENIENĖ, Zita. Palangos miesto ir kurorto raida XIX–XX amžiais. In: *Palangos istorija*. Klaipėda: Libra Memelensis, 1999, p. 274.
- ⁶³ Palangos mirgančios smulkmenas. *Lietuvos aidas*. 1934, liepos 28 d., p. 8.
- ⁶⁴ V. R. M. Sveikatos departamento kanceliarija. Byla nr. 12, 1932. Susirašinėjimas su Palangos kurortu, op. cit., l. 19–18.
- ⁶⁵ Palangoje statoma daug vasarnamių. *Lietuvos aidas*. 1934, balandžio 19 d., p. 8.
- ⁶⁶ GENIENĖ, op. cit., p. 274.
- ⁶⁷ *Ibid*, p. 277.
- ⁶⁸ Autobusų stočiai nupirko visą kvartalą. *Lietuvos aidas*. 1937, spalio 11 d., p. 6.
- ⁶⁹ Pradedame orinį keleivių susisiekimą su pajūriu. *Lietuvos aidas*. 1938, rugsėjo 5 d., p. 3.
- ⁷⁰ Iš Palangos vasarvietės. *Lietuvos aidas*. 1937, birželio 24 d., p. 6.
- ⁷¹ Palanga. *Lietuvos aidas*. 1937, rugpjūčio 7 d., p. 9.
- ⁷² ČIŽAS, J. *Lietuvos kurortai*. 2-oji papild. ir patais. laida. Kaunas, 1938, p. 4.
- ⁷³ EDIKLIENĖ, E. Kęstučio gatvė. Aplankas. In: *Palangos viešoji biblioteka, Kraštotyros skyrius*, 8 deš., p. 155.
- ⁷⁴ Palangos mirgančios smulkmenas. *Lietuvos aidas*. 1934, liepos 28 d., p. 8.
- ⁷⁵ OMILANOWSKA, Malgorzata. *Pabaltijo Zakopané. Palanga Tyszkiewiczzių laikais*. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2014, p. 88.
- ⁷⁶ Palangos kurorto plano schema, 1934. In: *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 1279, l. 5.
- ⁷⁷ *Ibid*, p. 90.
- ⁷⁸ Palangos miesto gatvių sutvarkymo projektas, 1938. In: *LCVA*, f. 1622, ap. 7, b. 179.
- ⁷⁹ OMILANOWSKA, op. cit., p. 24.
- ⁸⁰ Lietuvos pajūrio išplanavimo reikalu. *Lietuvos aidas*. 1939, gegužės 17 d., p. 4.
- ⁸¹ Projekte iki 18 metrų praplattintos Jūratės, Žvejų, Birutės gatvės, Kretingos gatvė sujungta su Daukanto gatve ir lanku jungėsi su Maironio gatve. Pertvarkyta ir praplėsta turgavietė. Projekte numatyta sureguliuoti Roužės upės vagą, sutvarkyti eismą. Ganyklų gatvė paskirta sunkiojo transporto eismui, Birutės gatvė – lengvojo. Pakoreguotos 160 sklypų ribos, paruoštas Palangos vandentiekio ir kanalizacijos įrengimo projektas. 1939 metais išdegusioje teritorijoje išplanuota 120 sklypų. Žr. GENIENĖ, op. cit., p. 286–288.
- ⁸² ALANTAS, V. Palanga architektūros požiūriu. *Lietuvos aidas*. 1938, rugpjūčio 10 d., p. 4.
- ⁸³ Palangos naujienos. *Lietuvos aidas*. 1939, rugsėjo 17 d., p. 4.
- ⁸⁴ Pavyzdžiui, inžinieriaus Rimgailos projektuota svetainė. Žr. Palangos svetainė bus šiomet statoma. *Lietuvos aidas*. 1939, kovo 3 d., p. 6.

Viltė MIGONYTĖ

Vytautas Magnus University, Lithuania

THE ASPECT OF PLAY AND WELLNESS IN THE GENESIS OF MODERN RESORT: PALANGA AND BIRŠTONAS CASES

Summary

In the history of the development of Lithuanian resort, one of the most important periods was Interwar. The changes of resorts were related to the formation of modern leisure tradition during this period. The modernist ideas, such as *light* and *higiene*, characterized the leisure culture and resort environment at the time. The article analyses the most important and two biggest Lithuanian resorts, Palanga and Birštonas, in the context of two periods: *de facto* (1918–1932) and *de jure* (1932–1940). Based on two case studies, the research showed that the development of resorts was influenced by social public needs and the historical background. Play was reinforced in Palanga and health activities – in Birštonas. After the year of 1932 (when the Law of Resorts was introduced), such types of resort became more similar. The modernist urban features became more evident in their environment.

Keywords: resort, interwar, modernity, Palanga, Birštonas, wellness, play

Gauta 2015-11-02

Parengta spaudai 2015-11-26

VILTĖ MIGONYTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto doktorantė.

Ph. D. student at the Faculty of Arts, Vytautas Magnus University.

Adresas / Address: Muitinės g. 7, LT-44280 Kaunas, Lithuania.

El. paštas / E-mail: v.migonyte@mf.vdu.lt.